

SCHUMANN HEINE-DALAI A DALCIKLUSOKBAN

Heine és Schumann

Schumann valószínűleg már középiskolásként olvasta a *Reisebilder* 1826-os kiadását.¹ Kezébe kerülhetett az 1823-ban, Berlinben megjelent *Tragödien, nebst einem Lyrischen Intermezzo*, a *Lyrisches Intermezzo* korábbi változatának önállóan kiadott kötete is, mint ezt Rufus Hallmark írja a *Dichterliebét* elemző könyvében.² A zeneszerző 1828-ban személyesen is megismerte Heinét: május 8-án, augsburgi ismerősei közvetítésével találkozott vele Münchenben. *Reisenotizen* című naplójának első füzetében néhány bejegyzés szerepel beszélgetésükről.

„[...] Heine – szellemes beszélgetés – ironikus emberke – szívélyes felszínesség – sétánk a Leuchtenbergische Gallerie-n [...] levél Kurrerekhez [...]”.³

A levél részletesen beszámol a korábban mogorvának és embergyűlölőnek gondolt Heinéről.

„Barátságosan jött felém, mint egy emberséges görög Anakreon, barátságosan megszorította a kezemet, és néhány órán át végigvezetett Münchenen. – Mindezt nem hittem volna el arról az emberről, aki az *Útiképeket* írta: csak a szája körül látszott keserű, ironikus mosoly, de magasrendű mosoly az élet jelentéktelen apróságai és gúny a kicsinyes emberek fölött. De még az a keserű szatíra is, amelyet az ember oly gyakran figyel meg az *Útiképekben*, az a mélységes belső harag az élet iránt, amely mindent átjár, nagyon vonzóvá tette a beszédét.”⁴

1. *Robert Schumann und die Dichter*

(Düsseldorf: Droste Verlag, Veröffentlichungen des Heinrich Heine-Instituts, 1991), 181.

2. Hallmark, 3., 173-174.

3. „[...] Heine – geistreiche Unterhaltung – ironisches Männchen – liebenswürdige Verstellung – Gang mit ihm auf die Leuchtenbergische Gallerie [...] Brief an Kurrers [...]”. Robert Schumann, *Tagebücher* Bd. I., herausgeben von G. Eismann (Leipzig: Vfb Deutsche Verlag für Musik, 1971), 64.

4. „Er kam mir freundlich, wie ein menschlicher, griechischer Anacreon entgegen, er drückte mir freundschaftlich die Hand u. führte mich einige Stunden in München herum – dies alles hatte ich mir nicht von einem Menschen eingebildet, der die *Reisebilder* geschrieben hatte; nur um seinen Mund lag ein bittres, ironisches Lächeln, aber ein hohes Lächeln über die Kleinigkeiten des Lebens u. ein Hohn über die kleinlichen Menschen; doch selbst jene bittere Satyre, die man nur zu oft in seinem *Reisebildern* wahrnimmt, jener tiefe, innere Groll über das Leben, der bis in das äußerste Mark dringt, machte seine Gespräche sehr anziehend.”

Idézi Robert Schumann und die Dichter, 180-181.

Magyar fordítás: Kroó György, *Robert Schumann* (Budapest: Bibliotheca, 1958), 22-23.

Nem sokkal ezután, a *Hottentottiana* című naplósorozat második füzetében tesz említést Schumann a *Buch der Lieder* első kiadásáról.⁵ Hat nappal később, Grabbe drámája kapcsán, ugyanitt rövid leírás olvasható Heine iróniájáról.

„[...] [Grabbe] gyakran emlékeztet a heinei dalok bizarrságára, arra az égető szarkazmusra, arra a hatalmas kétségbeesésre; Heinével közös benne a fennköltség és a tekintély teljes kifigurázása.”⁶

Fontos bejegyzés található 1833-ból a *Leipziger Lebensbuch* második füzetében:

„Zenei költemények, H. Heine dalaival szövegezve; megkomponálva és Heinének ajánlva.”⁷

Hallmark szerint a megjegyzés feltehetőleg egy költői mottókkal ellátott, kiadatlan zongoradarab-sorozatra utal.⁸

Schumann az 1834-ben alapított *Neue Zeitschrift für Musik*ban többször foglalkozott Heinével, verseit számos alkalommal idézte mottóként – ezek forrása egy 1828-tól egészen 1846-ig írt mottógyűjtemény.⁹

Stephan Heller szerint Heine szívesen olvasta a *Neue Zeitschrift* számait, s az újsággal kapcsolatos egyetlen ismert vélemény-nyilvánítása épp egy Heller-kritikára történt: Schumann recenzióját „rendkívülien megírt”-ként jellemezte.¹⁰ Nem valószínű azonban, hogy a *Neue Zeitschrift* a költő kedvenc folyóiratai közé tartozott volna, különösen, miután Schumann a Heine által favorizált Meyerbeert 1836-os tanulmányában meglehetősen elmarasztalta.¹¹

A lap 1838-ban Heine írásaival is kritikus szellemben foglalkozott: Schumann az időnként túlzottan éles, fölényeskedő ironia jellemzésére alkotta a „Heinismus” kifejezést.¹² Az év végén viszont a zeneszerző több Heine-verset is bemásolt mottógyűjteményébe, mint erről Bécsben írt naplójában beszámolt.¹³

5. Robert Schumann, *Tagebücher*, Bd. I., 123.

6. „[...] er erinnert oft an die Bizarrerie in den Heineschen Liedern, jenen brennenden Sarkasmus, jene große Verzweiflung, alle die Caricaturen von Hoheit u. Würde hat er mit Heine gemein.” uo., 129.

7. „Musikalische Gedichte, mit unterlegten Lieder von H. Heine, verfaßt u. Heine zugeeignet.” uo., 417.

8. Hallmark, 8.

9. Robert Schumann und die Dichter, 168.

10. „Außerordentlich geschrieben”, idézi Robert Schumann und die Dichter, 181.

11. Georg Eismann, *Robert Schumann. Ein Quellenwerk über sei Leben und Schaffen* Bd. II.

(Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1956), 38-41.

Magyar fordítás: *Pillangók és Karnevál. Schumann zenei írásaiból*, ford. Keszi I.

(Budapest: Officina, 1943), 9-13.

12. Michael Mann, *Heinrich Heines Musikkritiken*

(Hamburg: Hoffmann und Campe, 1971), 41.

13. Schumann, *Tagebücher* Bd. II., herausgeben von G. Nauhaus (1987), 83.

1840-ben újabb alkalom nyílt volna a személyes kapcsolatfelvételre: Schumann az op. 24-es *Liederkreis* kottáját küldte el Heinének, családi ismerősük útján.

„Régóta vágyott óhajom teljesül e sorokkal: valamivel közelebb kerülni Önhöz; mivel sok évvel ezelőtti müncheni találkozásunkra, mikor még kialakulatlan ember voltam, már aligha emlékezhet. Szeretném, ha dalaira írt zeném tetszene Önnek. [...] Talán Stephan Heller barátom révén alkalma lesz meghallgatni a dalokat.”¹⁴

A küldemény sorsáról nem tudni, valószínűleg sohasem jutott el a címzetthez.

Az utolsó fennmaradt Heine-emlék az 1853-tól vezetett *Dichtergarten* című füzetben található, melybe Schumann a költő három versét vette fel.¹⁵

*

Schumann, bár fiatal korától kezdve folyamatosan érdeklődött Heine művei és személyisége iránt, s verssorait gyakran idézte zenei és irodalmi vonatkozásban, költeményeinek megzenésítésére csak élete meglehetősen rövid szakaszában vállalkozott. Mindez magyarázható alkotói érdeklődésének periodicitásával, de valószínűbb, hogy saját sorsából fakadó, meghatározó érzelmei ekkor találtak össze a versek érzés- és hangulatvilágával.

Az 1840-es év a köztudatban a Clarával kötött házasság és a szerelem beteljesülésének ideje – ez azonban csak az esztendő második felére igaz. A Heine-dalok döntő többsége – közte a két dalciklus – 1840 februárja és májusa között, a Clarától való távollét és az érte folytatott harc egyik legnehezebb időszakában keletkezett: szorongás, bizonytalanság, elszakítottság-érzet légkörében, ugyanakkor vágyakozás és reménykedés jegyében. A versek szentimentalizmusból és gúnyból, illetve gyengédségből és fájdalomtól fakadó belső ellentéte ideálisnak bizonyulhatott a szélsőséges érzelmi helyzet kifejezésére, valamint Schumann kettős személyiségének ábrázolására.

14. „*Ein alter sehnsüchtiger Wunsch geht mir mit diesen Zeilen in Erfüllung, der, mich Ihnen etwas mehr nähern zu dürfen; denn eines Besuches in München vor vielen Jahren, wo ich noch angehender Mensch war, werden Sie Sich schwerlich noch erinnern. Möchte Ihnen meine Musik zu Ihren Liedern gefallen. [...] Vielleicht gibt Ihnen der mir befreundete Stephan Heller Gelegenheit, von den Liedern zu hören.*”

Idézi Robert Schumann und die Dichter, 181.

15. uo., 167-168., 181.

A zeneszerző egyszerre azonosulhatott a költő vágyaival és szenvedélyeivel, csalódottságával és veszteség-érzetével, de a dalciklusokban a versek érzelmi folyamatának negatívról pozitívra fordítása által hangot adhatott saját reményeinek is.

Gyakran éri vád Schumannt a heinei irónia állítólagos figyelmen kívül hagyása miatt. Schumann természeténél fogva került a feltűnést és a gúnyolódást, ám – Hallmark kifejezésével – az irónia álarca („mask of irony”) mögé nézve meglátta a helyenként cinikusnak és megkeseredettnek tűnő írásokban a titkos, leplezett fájdalmat.¹⁶ Mint Kroó György az „Ein Jüngling liebt ein Mädchen” (*Dichterliebe*, No. 11.) kapcsán írja: épp Schumann volt, aki, „szinte egyetlenként a zeneirodalomban”, megtalálta Heine „sajátos öniróniájának [...] pregnáns zenei kifejezését”.¹⁷

16. Hallmark, 11.

17. Kroó, *Robert Schumann*, 141.